

DREIPÖLKERI ȘI POLTURI ÎN TEZAURE MONETARE DIN TRANSILVANIA

FRANCISC PAP

Valorile nominale specificate în titlu sunt cele mici și mijlocii, care, împreună cu altele derivate și înrudite cu ele, domină circulația monetară a Transilvaniei în secolul al XVII-lea și la începutul celui următor. În Transilvania, tezaurele monetare cu nominaluri încheiate la sfârșitul secolului al XVI-lea sau în cursul secolului următor, dar compuse în majoritate din piese emise în secolul al XV-lea și al XVI-lea, piese ce serveau în schimbul de mărfuri curent, constau în cea mai mare parte a lor din mărunțiș polonez și ungar, eventual și transilvan¹. Desigur, în afară de aceste componente, în aproape fiecare tezaur se află în număr mai mic și piese emise de alte state, orașe sau foruri bisericești central-europene. Se pare însă că baza, componenta nelipsită a ansamblurilor monetare utilizate la vremea lor în comerțul cotidian, o constituia denarul unguresc sau central-european, alături de grosul polonez și de tip polonez, ca și de subdiviziunile sale. Apărut încă în cursul secolului al XVI-lea, dar găsim și utilizarea în tranzacțiile comerciale mai pretentioase ale veacului următor, talerul, multiplii și subdiviziunile sale vor marca componența de nominaluri cu valoare mijlocie a tezaurelor monetare ale veacului al XVII-lea. Nu putem trece cu vederea însă faptul că valorile nominale mărunte, respectiv banii utilizați în comerțul curent cu amănuntul, au fost, mai ales în prima jumătate a secolului al XVII-lea, piesele cunoscute sub numele de dreipölkerei. Aceste piese au fost emise mai întâi în Polonia în anul 1614², până prin 1627, când regele Sigismund al III-lea pune capăt deprecierei monetare și inflației poloneze³. De la această dată și până în anul 1650, asemenea piese nu se emit în Polonia, în schimb circulația pieselor emise înainte de 1627 a depășit hotarele acestei țări; încă înainte de 1619 dreipölkerei a pătruns în Ungaria⁴, unde a avut, decenii de-a rândul, o largă circulație, datorată paradoxal tocmai calității mai slabe decât a mărunțișului ungar. După 1616 au început să apară plângeri pe teritoriul ungar împotriva circulației dreipölkerei, numiți acolo polturi. Plângerile se întetesc după 1619, când apare așa-numita poltură nouă, egală cu 3 denari ungurești, față de poltura veche înainte emisă, care circula cu o valoare de 4 – 4½ denari⁵. De altfel, emisiunea acestor bani mărunți, de proastă calitate, este sistată în 1627, după cum am amintit, de regele Poloniei Sigismund al III-lea⁶. După o pauză de peste două decenii a baterii mărunțișului polonez și de tip polonez, ea reîncepe, deja sub regele Ioan Cazimir, în 1650⁷, și va continua ca urmare a hotărârilor Seimului din 1676, supranumit „al încoronării” (este vorba despre încoronarea lui Ioan al III-lea Sobieski). Printre hotărârile Seimului se numără și baterea de monedă mărunță și de valoare mijlocie, mai ales a orților și a pieselor de 6 și 3 groși. Ele fuseseră

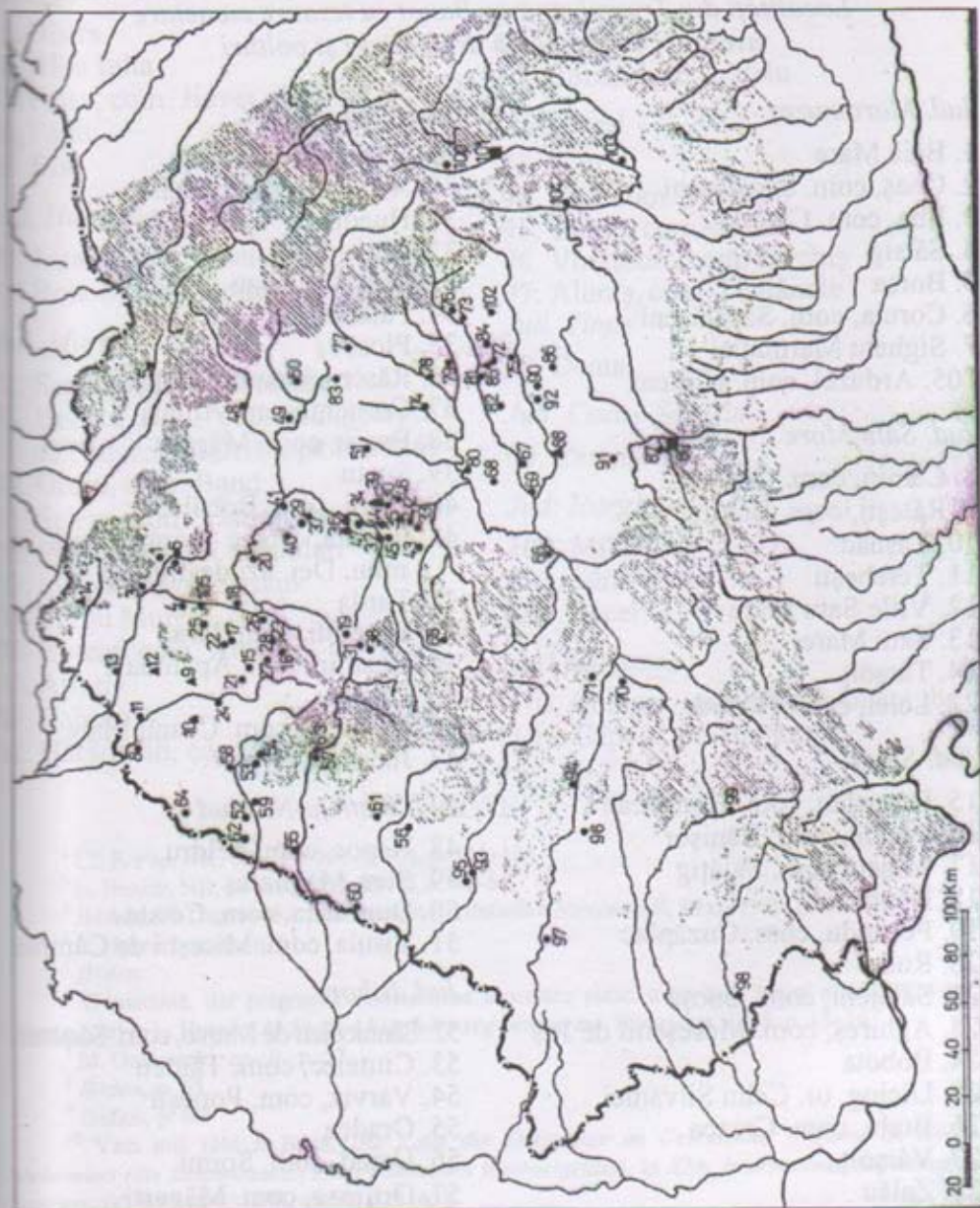
emise și în timpul lui Ioan Cazimir, dar sub Ioan al III-lea sunt bătute stabil din argint cu finețea de 6 loți⁸. Cu alternanțe de la o monetărie la alta (cea de la Bydgoszcz-Bromberg fiind închisă în 1687, baterea se continuă la monetăria din Gdańsk-Danzig), emiterea de mărunțiș va continua pe valori stabile până la sfârșitul domniei lui Ioan al III-lea⁹.

Circulația monedei poloneze, mai depreciată în prima jumătate a veacului al XVII-lea decât moneda mărunță maghiară, iar după 1650 remarcându-se prin prezența unor noi tipuri monetare bătute în Polonia, a fost discutată până acum mai ales pentru Ungaria, atât pentru zona pašalâcului turcesc¹⁰, cât și pentru cea stăpânită de Habsburgi¹¹. Pentru Transilvania, în speță Principatul autonom ale cărui granițe coincideau în general cu spațiul intracarpatic¹², circulația monedei poloneze în întreg veacul al XVII-lea nu a fost încă totalizată pe baza descoperirilor monetare de până acum. Prelucrarea unui tezaur monetar descoperit nu departe de Cluj¹³ a reactualizat asemenea însumare. Ea a fost înlesnită și de posibilitatea studierii la Budapesta a inventarului tezaurilor monetare transilvane și bănățene determinate odinioară în Cabinetul numismatic al Muzeului Național din Budapesta. Voi prezenta aici numai informațiile publicate în literatura de specialitate privind tezaurele în cauză cu o finalitate deosebită de cea de acum¹⁴, precum și informațiile extrase din inventarul Cabinetului numismatic al Muzeului Național din Budapesta, privitor la compoziția tezaurilor despre care este vorba. Conform acestor din urmă informații, moneda mărunță poloneză este preponderentă în peste 40 de tezaure transilvănene trimise spre determinare la Muzeul Național din Budapesta. Nu am inclus în aceste calcule repartiția monedei mărunte poloneze și de tip polonez în tezaurele monetare transilvane și bănățene care nu au luat drumul Budapestei și care constituie majoritatea din cele peste 220 de tezaure monetare din secolele XV–XIX descoperite în Transilvania¹⁵.

Denumirea de poltură a supraviețuit și în emisiunile monetare habsburgice din a doua jumătate a sec. XVII și de la începutul secolului al XVIII-lea. Polturile emise în această perioadă au avut și ele o circulație intensă în Transilvania. Remarcabilă este situația comparativă a prezenței polturilor leopoldine și iozefine împreună cu cele rákócziene în tezaurele monetare transilvane. Dintr-un studiu recent publicat¹⁶ reiese că polturile emise de Leopold I și Iosif I pentru Ungaria și Transilvania se găsesc împreună cu acelea emise de Francisc Rákóczi al II-lea doar în unul din tezaurele monetare analizate, cel din comuna Vale, jud. Cluj, însă cu o precumpănire substanțială a emisiunilor de polturi rákócziene. Mai recent, emisiunile aferente tezaurului de la Văleni – la care am făcut referire mai sus – se alătură tezaurului monetar din Vale, întrucât un număr de peste 50 de polturi leopoldine și iozefine emise în Transilvania și Ungaria le regăsim împreună cu 5 emisiuni analoge ale lui Francisc Rákóczi. Primele datează din anii 1699–1705, iar cele din urmă din anii 1703–1704. Disproporția, care nu poate fi întâmplătoare, se va fi datorat atât unor motive politice, cât și calității pieselor.

Reîntorcându-mă la compoziția pe emitenți a tezaurilor monetare transilvane din secolul al XVII-lea, trebuie și aici să constat că nu se poate vorbi despre o preponderență netă, numerică și valorică, a monedelor germano-austriece și de tip germano-austriac în cursul întregului veac. Moneda poloneză este consistent prezentă în compoziția tezaurilor monetare menționate; până pe la sfârșitul secolului al XVII-lea ea nu scade numeric într-o proporție remarcabilă. Se poate însă constata apariția și creșterea numerică treptată a creiștarului, a subdiviziunilor și multiplilor săi. În orice caz, prezența categorică a mărunțișului polonez, ungar și chiar austriac, indică încă o dată baterea redusă de monedă mărunță transilvană, în locul căreia se utiliza în comerțul cotidian (măcar în bună parte) moneda mărunță și

Fig. 1. Tezaurе monetare
 conținând dreipólkeri și
 polturi descoperite în
 Transilvania și Banat: ●
 tezaurе cu preponderență de
 dreipólkeri și (sau) polturi;
 ▲ tezaurе cu compoziție
 mixtă (denari, groși cu multipli
 sau subdiviziuni și crețari
 cu multipli sau subdiviziuni);
 ■ tezaurе cu monedă de tip
 germano-austriac.

mijlocie străină central-europeană. În cadrul efectivului bănesc aflat în circulație, dinarul unguresc, principala monedă caracteristică circulației comerciale curente în secolul al XVI-lea, este încetul cu încetul substituit de mărunțișul de tipul groșului polonez, al subdiviziunilor și multiplilor săi și, mai ales spre sfârșitul veacului al XVII-lea, de moneda de mică valoare, mai târziu bătută chiar din cupru, care este creițarul, cu subdiviziunile și multiplii săi (mai ales multiplii).

ANEXA

Localități din Transilvania și Banat cu tezaure monetare având în componență dreipölkeri și polturi

Jud. Maramureș

1. Baia Mare
2. Coaș, com. Săcălășeni
3. Ilba, com. Cicârlău
4. Sălsig
5. Borșa
6. Coruia, com. Săcălășeni
7. Sighetu Marmăției
105. Arduzel, com. Ulmeni

Jud. Satu Mare

8. Cămin, com. Căpleni
9. Rătești, com. Beltiug
10. Tășnad
11. Terebești
12. Viile Satu Mare
13. Satu Mare
14. Târșolț
22. Lelei, com. Hodod

Jud. Sălaj

15. Guruslău, com. Hereclean
16. Peceiu, com. Bănișor
17. Mineu, com. Sălățiș
18. Năpradea
19. Petrindu, com. Cuzăplac
20. Rus
21. Sălăjeni, com. Bocșa
23. Aghireș, com. Meseșenii de Jos
24. Bobota
25. Ulciug, or. Cehu Silvaniei
26. Brebi, com. Creaca
27. Vârșolț
28. Zalău

Jud. Cluj

29. Vale, com. Aluniș
30. Aruncuta, com. Suatu
31. Huedin
32. Cluj
33. Mihai Viteazu
34. Pălatca
35. Ploscoș
36. Răscruci, com. Bonțida
37. Corneni, com. Aluniș
38. Bociu, com. Mărgău
39. Suatu
40. Pruni, com. Bobâlna
41. Peștera, fostă componentă a mun. Dej, azi desființată
42. Turda
43. Borzești, com. Iara
44. Dezmir, com. Apahida
45. Feleacu
46. Iacobeni, com. Ceanu Mare
47. Jucu

Jud. Bistrița-Năsăud

48. Nepos, com. Feldru
49. Șieu-Măgheruș
50. Dumitrița, com. Cetate
51. Visuia, com. Miceștii de Câmpie

Jud. Bihor

52. Sânnicolau de Munte, com. Săcueni
53. Ciutelec, com. Tăuteu
54. Varviz, com. Popești
55. Oradea
56. Ursad, com. Șoimi
57. Ortiteag, com. Măgești

58. Marghita
59. Mișca, com. Chișlaz
60. Cefa
61. Dușești, com. Ceica
62. Diosig
63. Vadu Crișului
64. Valea lui Mihai

Jud. Alba

65. Bistra
66. Alba Iulia
67. Feisa, com. Jidvei
68. Fărău
69. Blaj

Jud. Hunedoara

70. Josani, com. Pestișu Mic
71. Boholt, com. Șoimuș

Jud. Mureș

72. Senereuș, com. Bălăușeri
73. Bezidu Nou, com. Sângeorgiu de Pădure (sat desființat în 1986)
74. Oroiu, com. Band
75. Seleuș, com. Daneș
76. Solocma, com. Ghindari
77. Luieriu, com. Suseni
78. Târgu Mureș
79. Roteni, com. Acățari
80. Ațintiș
81. Bahnea
82. Hărănglab, com. Mica

83. Uila, com. Batoș
84. Țigmandru, com. Nadeș
85. Zagăr

Jud. Sibiu

86. Mălâncrav, com. Laslea
87. Sadu
88. Șeica Mică
89. Tâlmăcel, or. Tâlmăciu
90. Biertan
91. Sibiu
92. Buzd, com. Brateiu

Jud. Arad

93. Ineu
94. Toc, com. Săvârșin
95. Gurba, com. Șicula
96. Virismort, com. Birchiș
97. Aluniș, com. Fântânele

Jud. Timiș

98. Denta

Jud. Caraș-Severin

99. Caransebeș

Jud. Harghita

100. Mihăileni
101. Sânmartin
102. Săcel

Jud. Covasna

103. Chilieni, mun. Sfântu Gheorghe
104. Căpeni, or. Baraolt

NOTE

¹ Cf. F. Pap, NK, 90–91 (1991–1992), p. 121–124.

² L. Huszár, NK, 68–69 (1969–1970), p. 60–61.

³ *Ibidem*; M. Gumowski, *Handbuch der polnischen Numismatik*, Graz, 1960, p. 44.

⁴ L. Huszár, *op.cit.*, p. 61.

⁵ *Ibidem*.

⁶ O succintă, dar pregnantă caracterizare a acestor piese, a emiterii lor și a circulației în Ungaria, vezi la L. Huszár, *Az Erdélyi Fejedelemség pénzverese*, Budapesta, 1995, p. 15–16.

⁷ M. Gumowski, *op.cit.*, p. 57.

⁸ *Ibidem*, p. 65.

⁹ *Ibidem*, p. 66.

¹⁰ Vezi mai ales J. Buza, *Die Rolle der Dreipölker im Geldumlauf Ungarns im XVII. Jahrhundert (die Rehabilitation eines polnischen Wechselgeldes)*, în *XIth. International Numismatic Congress*, IV, Bruxelles, 1993, extras, p. 2 (62).

¹¹ L. Huszár, *op.cit.*, mai ales p. 61–62, discută mai mult probleme legate de consecințele circulației monedei poloneze depreciate în prima jumătate a secolului al XVII-lea, dar face aluzie și la continuarea ei în a doua jumătate a veacului.

¹² Li se adaugă în unele perioade istorice (ca aceea a unor ani de domnie a principelui Gabriel Bethlen) și zonele așa-numitului Partium (regiunea dintre Crișuri, Maramureșul și alte regiuni din nord-vestul Transilvaniei actuale).

¹³ În satul Văleni, com. Căianu, jud. Cluj. Articolul urmează să vadă lumina tiparului în ActaMN.

¹⁴ Vezi E. Chirilă, MMKM, p. 90–92, notele 30–39a (reproducând însumarea inclusă în textul prelucrării tezaurului monetar din Mălâncrav); același autor, în E. Chirilă, N. Gudea, Gh. Moldovan, *Münzen aus der Sammlung des Museum der Stadt Sighișoara*, Sighișoara, 1972, p. 69–71; E. Chirilă, A. Socolan, *Tezaur și descoperiri monetare din colecția Muzeului județean Maramureș*, p. 44–49.

¹⁵ Repertoriu întocmit de Iudita Winkler și F. Pap, cuprinzând tezaurile publicate și inedite aflate în inventarele Cabinetului numismatic al Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei.

¹⁶ F. Pap, SCN, 11 (1995), 1997, p. 213.

STÄRKE UND UMLAUF DER DREIPÖLKERN UND POLTUREN IN SIEBENBÜRGEN, AUFGRUND DER MÜNZHORTEN

ZUSAMMENFASSUNG

Im 16. Jh. in den täglichen siebenbürgischen Handelsbeziehungen benutzte man der ungarische oder zentral-europäische Denar, den Groschen Polens und polnischen Typs. Die Grundmünze des täglichen siebenbürgischen Handels im 17. Jh. waren die Dreipölkern (das 1 ½ Groschenstück) und die Poltura (es war besonders eine österreichische und ungarische Münze). Man hinzukommen in der zweiten Hälfte desselben Jhs. die Vielfachstücke des in Polen emittiertes Groschens und dieselben Stücke polnischer Typs, wie auch – um Ende des 17. Jhs. – der römisch-germanische und österreichische Kreuzer mit seinen vielfachen und kleineren Stücken. Am Beginn des 18. Jhs. (in einigen Jahren des ersten Jahrzehnts) bemerken wir, aber sehr selten, in den Münzhorten eine Koexistenz (und wahrscheinlich Zusammenlauf) der habsburgischen und rákócziern Polturen.

Die beigelegte Karte illustriert die Anwesenheit (denn, der Umlauf) der Kleingeld und den mittlerenwertigen Münzen in den Münzhorten die im 17. Jh. und Anfang 18. in Siebenbürgen gefunden waren.

ABBILDUNGSVERZEICHNIS

Fig. 1. In Siebenbürgen und Banat gefundene Münzhorte mit Dreipölkern und Polturen: ● Funde mit überwiegendem Dreipölkern- und/oder Polturaanteil; ▲ Funde mit gemischtem Zusammensetzung (Denaren + Groschen mit Mehrfachen oder Kleinmünzen; Kreuzern Mehrfachen oder Kleinmünzen); ■ Funde mit Münzen deutsch-österreichischen Typs.